

„Tudomány-e a könyvtártudomány?”

*Néhány gondolat
a Könyvtárosok kézikönyve első kötetéről*

Talán nem veszi rossz néven Horváth Tibor, hogy egyik cikkének kezdőmondatát vettem kölcsön e röpké hozzászólás címéül. Akkor így folytatta: „Ezzel a kérdéssel küszködött valamennyi könyvtár szakos hallgató, főként a 60-as és 70-es években.” Magam is a hatvanas évek első felében lévén egyetemi hallgató, személyes emlékek (élménynek nemigen merném nevezni) alapján tanúsíthatom, hogy ez bizony így volt. Bár nem mindegyikünk bajlódott e problémával (mert az ifjú ember szemében valami távoli, megfoghatatlan rejtélynek tűnt), de jó néhányan némi szellemi izgalommal figyeltük a tanáraink által interpretált, időnként fel-fel-elevenedő vitákat, és érdeklődéssel hallgattuk professzorunk, Kovács Máté fejtegetéseit az akkor ígéretesnek látszó bibliológiai konstrukció műhelytitkairól. No meg türelemmel viseltük az ún. bevett szakokra járó társaink olykori élcelődéseit. Később, gyakorló, majd kutató és oktató könyvtárosként is gyakran talákoztam szkeptikus megnyilatkozásokkal (és persze rosszízű megjegyzésekkel), s őszintén megvallom, belső kételyeimen sem volt könnyű úrrá lenni. Am mindig ott motoszkált agyamban az a gondolat (remény?), hogy e kifejezetten gyakorlatinak tekintett szakmában is kell lenni számos olyan elemnek, területnek, kérdésnek, amely elméleti vizsgálódást érdemel, amely tudományos elmélyülést, válaszokat követel. Hiszen az ismeretközvetítés másik nagy, hagyományos ágának, az oktatásnak is megvan a maga tudományos vetülete, s példaként szokás emlegetni a gyógyítás és az orvostudomány elválaszthatatlan egységét. Hasonló kettősség a jog és a mérnöki munka terén szintén megfigyelhető, mint ahogy a hozzánk közelebb álló muzeológia és levéltartan is elfogadott tudományágnak minősül. Az angol és német szóhasználat (library vagy újabban information science, Bibliothek-Wissenschaft) ugyancsak erősítette e hitemet.

Feltételezem, hogy ezek a kételyek és remények megannyi kollegát foglalkoztattak, foglalkoztatnak. Ezért bizonyára sokunk öröme, hogy amikor az Osiris Kiadó agilis és a könyvtári tevékenység iránt élénken érdeklődő igazgatója, Gyurgyák János egy könyvtári kézikönyv eszméjével kereste meg a szakma néhány prominens képviselőjét, a megszólítottak, mindenekelőtt az egész ügy motorja, Horváth Tibor, nemcsak beleegyező választ adtak, hanem egy tudományos igényű alkotás megírásának lehetőségét kérték – és kapták meg. Az esély nagy: itt az alkalom a bizonyításra, a hazai elméleti eredmények összegzésére és az eddigi teljesítmények meg- és felmutatására, a könyvtárosság – mint szolgáltatás és mint teória – rangjának emelésére; itt az alkalom a méltán nagy hírű Sallai–Sebestyén-féle kézikönyvhöz hasonló, de immár a mai kor, az informatika korának követelményeihez, az idők változásaihoz igazított szintézis összeállítására, amely az elméleti kutatás,

a felsőoktatás és egy adott szintig a mindennapi könyvtári gyakorlat számára nélkülözhetetlen segédlet lesz.

A kezdet biztató. Természetesen olyan összefoglalás, amely mindenkinek és minden részletében elnyeri a tetszését, nem képzelhető el. A koncepcióról és a most közrebocsátott első kötet szövegéről folytatott eszmecseréken – amelyeknek szerencsés részese lehettem – kiderült, hogy itthon is többféle felfogás él egy ilyen opus tartalmáról, jellegéről; sokan hallhattuk, hogy némely sarkalatos kérdésben még Horváth Tibor és majdani szerkesztőtársa, Papp István sem értett egyet. Csakis előnyére vált a nemes ügynek, hogy végül is sikerült konszenzust kialakítaniuk. A legfontosabb fejlemény kétségkívül az, ami már az előzetes tervezetben is hangsúlyt kapott, és várhatóan az ezután megjelenő két kötetet is áthatja, nevezetesen: tudományos kézikönyv született (születik). Az viszont már valóban diszkusszió tárgya lehet, hogy a tudományosság hogyan és miben nyilvánul meg. A külföldi előzmények és a hazai kutatás fő irányainak ismeretében szóba jöhetett volna a történeti vagy a kommunikációelméleti alapozás, esetleg a mostanság megújuló bibliológiai kiindulás, továbbá a könyvtárhasználó, az olvasó nézőpontjainak előtérbe helyezése (tágabban a társadalomelméleti vagy szociológiai megközelítés) is. Horváth Tibor szerint az információtudomány az a talapzat, amelyre a kézikönyv építménye felemelhető; fő érve, hogy a könyvtárak az ismeretszervezés és -gazdálkodás intézményei, más szavakkal: a könyvtárnak „évezredek óta változatlan feladata: az információk források megnyitása az emberek előtt.” Koncepciójának, a felvázolt tematikai szerkezetnek belső koherenciája van, és épp ezáltal adhat – hogy Papp István korábban kimondott óhaját idézzem – szakmai világnézetet. Ezért úgy vélem, az a helyes magatartás, ha a szerzők és a kritikusok ennek következetes végigvételét támogatják. Erre alighanem szükség is van, mert az előszóban és az egyes fejezetekben itt-ott mintha bizonytalanság érződne a szóhasználatban. Egyaránt olvashatunk – külön-külön információtudományról és könyvtártudományról, aztán kötőjellel információ- és könyvtártudományról, sőt felbukkan „az információtudomány (könyvtártudomány)” alakzat, vagyis a kettő azonosítása is. Hiányzik a teljes műre vonatkozóan az alapfogalmak tisztázása, holott az előkészítő tanácskozásokon ez határozott kívánalomként fogalmazódott meg; Gyurgyák János a kötetvégi terminológiai szótár ötletét is előhozta. (Az utolsó kötetben ez még pótolható.) Aligha kétséges, hogy a tudományosság rangjához a biztos terminológia is hozzátartozik, s saját disputáink is csak úgy vezethetnek eredményre, ha „egy nyelven beszélünk.”

A következetesség nem zárja ki az ésszerű kompromisszumokat. Ilyen előrevivő, a szakmai közmegegyezést előmozdító kompromisszumnak tartom a cím megválasztását. Amikor tavaly, január elején az első kötet gépiratáról beszélgettünk egy szűkebb grémiumon, igencsak meglepő ellenállás mutatkozott az akkori változattal (Az információtudomány kézikönyve) szemben. Noha szóltak mellette is, a jelenlévők nagyobbik hányada számára nem volt vonzó, s valószínűleg a gyakorló könyvtárosok zömét is taszította volna. A kifejezés utolsó tagját (kézikönyv, kézikönyve) mindenki jóváhagyta, arra viszont, hogy mit illesszenek elé, több indítvány is felvetődött: Könyvtártudományi, Könyvtár- és információtudományi, Könyvtári, Könyvtáros és – ha jegyzeteim nem csálnak, Poprády Géza ajánlotta – a megvalósult formula. A mostani cím immár végleges, azaz felesleges lenne róla elmélkedni, három argumentumot mégis szeretnék pártolóan felsorakoztatni. Elő-

szőr is: egyszerű, egyértelmű, kifelé (azaz más tudomány- és foglalkozási ágak, a szolgáltatásainkat igénybe vevők, a fenntartók és a politikai irányítás felé) is világosan jelzi, mely szakterületről van szó. Másodsor: a többes számú nyelvi alak a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás, másként: az információszolgáltatás (ismeretszervezés és -gazdálkodás) bármely szektorában dolgozó munkatársat magában foglal, ily módon a szintézis széles körű, remélhetőleg általános használatára ösztönöz. Harmadsor: a „kézikönyv” főnév eleve azt sugallja, hogy egy tartalmilag átfogó, szemléletileg egységes, magas szintű, a felsőfokú szakképzés által is régóta várt tudományos alapvetés látott (lát) napvilágot; a birtokos jelző pedig arra is utal, hogy e mű a praktikus, akár közvetlenül alkalmazható ismeretek közlésére is vállalkozik, mégpedig általában könnyen követhető, ún. közérthető stílusban.

Most örülhetünk és szurkolhatunk, hogy hamarosan elkészüljön és megjelenjen a kézikönyv második és harmadik kötete. Nyomtatásban vagy elektronikus hálózaton közzétett és előszóban elhangzott észrevételeink bizonyára segítenek majd a szerkesztőknek, szerzőknek a nem hétköznapi feladat megoldásában; netán még egy-két koncepcionális módosításra is sor kerülhet. Ma még nem látható tisztán a harmadik kötet tartalma és szerkezete. Sajnáltnám, ha az eredetileg tervezett történeti áttekintés (legalább a könyvtárak és szolgáltatásaik fejlődésének bővebb felvázolása és ebben a könyvtáros pálya múltjának bemutatása) elmaradna; mindkettő üdvösen szolgálná a szakmai önismeret és öntudat (idegen szóval: identitás) erősítését, elmélyítését.

Az új – bátran ismételtethjük a jelzőt: tudományos – kézikönyv igazi megméretetése a nemzetközi visszhang, értékelés lenne. Hogy erre számíthatunk-e, nem rajtunk múlik. Mi, magyarországi könyvtárosok viszont bármikor elmondhatjuk, leírhatjuk véleményünket, javaslatainkat. S tegyük is meg, mert az Osiris igazgatójának ígéretét bírjuk a frissítés lehetőségére, és csak közös erőfeszítéssel érhetjük

el, hogy az újabb kiadások valóban a jövő fejleményeivel lépést tartó, igazán „javított” kiadások legyenek. Hiszen ez nemcsak a kiadónak, a szerkesztőknek és a szerzőknek érdeke, hanem mindannyiunknak: a gyakorló könyvtárosoknak, az oktatóknak, a hallgatóknak, a kutatóknak és még inkább az általunk őrzött, gondozott, feltárt és közvetített dokumentumok, információk használóinak. Hiszen ez a kézikönyv az egész szakmáé, mindannyiunké kell legyen...

Befejezésül illenék felelni a címben feltett kérdésre. Eddig sem akartam kitérni az egyenes válasz elől, és soraim alkalmasint sejtetik, hogy a kézikönyv első kötetének elolvasása megszilárdítja azt a meggyőződésemet, hogy egyre inkább indokolt igennel voksolni. Hiszem: sokan remélnék, hogy a harmadik kötet kézbevétele után is hasonlóan nyilatkozhatunk.

Bényei Miklós

Nézőpontok tűzoltástól állománymenedzsmentig

A könyvtár veszélyes, gyúlékony anyagok halmaza, amelyeket olyan módon rendeznek, amely az égést folyamatát lassítja. A tűzoltó-készülékek használata és a menekülési útvonalak szabadon hagyása mindazonáltal elemi kérdés. – Feltehetően hasonló szempontok szerint (feltehetően azonban pontosabban fogalmazva) mutatná be egy tűzoltó a könyvtárat. Bemutatásában minden részletet megemlítené, és egyáltalán nem használna olyan kifejezéseket, mint magfolyóiratok, annotált bibliográfia vagy terminus technikus. Igaza is van: miért törődne ilyen huszonötöd rangú dolgokkal? Felteszem, hogy a könyvtártörténész, az informatikus, a bibliográfus, a profilszerkesztő vagy a betérő műbútorasztalos szakmunkástanuló szintén saját szempontjait helyezné előtérbe, ha felkérnék őket a könyvtár bemutatására. Természetesen mindegyikük ugyanarról a valóságalemről tesz említést, mégis többé-kevésbé különböző jellemzőket emelnek ki. Nem meglepő tehát, hogy *A könyvtárosok kézikönyve* elsőként megjelent kötetének négy fejezetszerzője is más-más szempontból közelít ugyanahhoz a valósághoz.

Ezen a gondolaton felbátorodva én is saját szempontomat helyezem előtérbe, miközben recenziómat írom. Hogy melyek is szempontjaim? Hááát, az olvasók *közvetlen* érdeke – amely mögött természetesen a *közvetettek* állnak (de a sorrend nem megcserélhető!) Feltételezem, hogy a könyv leginkább leendő könyvtárosoknak szól, akik számára nem árt, ha tanulmányaik letelejétől az információs és könyvtári szolgáltatás célját tartják szemük előtt, azaz információs és/vagy rekreációs igények kielégítését. Szempontom szerint – ha áttételesen is – ezt kell, hogy szolgálja a fentebb említett tűzvédelemnek vagy a kézikönyvben a könyvtár-tudomány mibenlétének taglalása, a bibliometria, a dokumentum- és információméret és a gyűjtemény ismerete is.

Bár az okokat nem említi, a könyv előszavában olvashatjuk: „a könyvtári tevékenység súlypontja a dokumentumok helyett egyre inkább az ismeretekre, a tudásra, a szellemi alkotásokra helyeződött át, ...”. Ebből az is következik, hogy a

dokumentumközpontú szemlélet háttérbe kerül a szolgáltatás közvetlenebb céljai javára. A könyvtár egyre kevésbé csupán könyvek tára, a könyvtáros egyre kevésbé könyveket tároló raktáros. (A főiskolán bennünket könyvtár–raktár–ruhatár szakosoknak tituláltak.) Sajnos a könyv külső megjelenése – noha igényes munka – inkább a hagyományos szemléletet sugallja. Talán a később megjelenő kötetek más arculatot sugallnak majd.

Ehhez hasonló, nagyobb lélegzetű és több diszciplínára kiterjedő könyv koncepciójának kialakításakor én talán kapcsos könyvre gondoltam volna, amellyel – cserélhető lapjai okán – kevésbé fordul elő, hogy hosszabb-rövidebb időn belül elavulttá válik. Az információs és könyvtári szolgáltatás eredményességéhez ténylegesen szükséges szakirodalom ugyanis részben egy két éven belül, részben öt-tíz éven belül elavul, amely probléma kezelésére a frissíthető szakaszok alkalmasabbak lehetnek.

A könyvtártudományhoz sajnos nem áll módomban hozzászólni, ugyanis számomra az információs és könyvtári szolgáltatás inkább gyakorlati, mint elméleti kérdéseket kínál.

A bibliometria olyan kérdéseket vet fel, amelyek képesek a mai embert megragadni, legyen akár könyvtáros, akár más halandó. A leírt ismeretek – alkalmazásuk esetén – segíthetnek abban, hogy a kívülálló számára megbecsülést szerezzenek a nem látványos könyvtárosi háttérmunkáknak. A fejezetet kis olvasmányos részek is tarkítják, például Szent-Györgyi Albert esete a C-vitaminnal, ami segít emésztetőbbé tenni az időnként matematikai képletekkel tarkított oldalakat.

A dokumentumokkal, információkkal kapcsolatos fejezetet olvasva többször volt az az érzésem, hogy a szerző olyan folyamatokban gondolkodik, amelyeknek végpontja nem a mában van, hanem (elvileg) beláthatatlan távolságban. Ez mindenképpen felüdítőleg hat. A szerző többször tesz triviális megállapításokat, amelyek a kézikönyv műfajának megfelelnek – például hogy a megjelenési gyakoriság szerinti csoportosítás. Ezeknél lényegesen érdekesebb lenne például a sajtófigyelés szervezési elveiről beszélni – de ezt természetesen e kézikönyv műfaji sajátosságai nem engedik. (Érdekes egyébként, hogy a tárgyalt kategóriák milyen mélyen ivódnak a hallgatókba. Az a sok helyen évtizedek óta megvalósított közkönyvtári modell, amelyben a különböző hordozókat információtartalmuk szerint csoportosítják, meglepően sok könyvtárost készlet ellenállásra: „hogyan lehetne az állatos könyveket, videokazettákat és színes folyóiratokat egyazon polcon tárolni, hiszen azok különböző típusú dokumentumok”.)

A könyvtár állománya hagyományos felfogás szerint a legértékesebb eszközt jelenti. Annak minősége – a kezelő szakember rátermettségének függvényében – alapvetően befolyásolja a szolgáltatás szintjét. A könyvtári gyűjteménnyel kapcsolatos fejezet előszavában olvasható az alábbi kijelentés:

„De ha [a könyvtár] tevékenysége pusztán a források nyújtotta ismeretek átadására, közvetítésre korlátozódik, és nem foglalja magában annak rendezését, feltárását és megőrzését(!), akkor a könyvtár szerepe az információs brókerével válik azonossá.” Azt hiszem, hogy nehéz lenne ennek a félelemnek a háttéréről szólni például egy olyan külföldi szakembernek, akinek hazájában – úgymond – kissé több az információs bróker, mint hazánkban. Már csak azért sem értené a félelmet, mert a „könyvtár” tanszéken okítják a kinti információs brókert. Folytatva a gon-

dolatot: „Ennek veszélye különösen akkor fokozódik, ha a könyvtár működése, fenntartásának pénzügyi nehézségei miatt egyre inkább a piacgazdaság vállalkozásai felé terelődne, társadalmi szerepének betöltését a napi aktualitásokhoz kötött információk profitorientált továbbítására alacsonyítva.” Ha jól értem: az anyagilag ellehetetlenülő könyvtárak arra kényszerülnek, hogy olyan kurrens információt szolgáltatassanak, amelyet még pénzért is el lehet adni?! Ha ez tényleg így lenne, akkor tovább kellene csökkenteni a könyvtárak költségvetését, és így nyereséges információs vállalkozásokká válnának. Ezt én nem veszélynek, hanem nyereségnek értékelném. De sajnos nem így van. Az információs bróker mögött természetesen ott áll a rendezés, a feltárás stb. kevésbé látványos munkája. Am a bróker „hozzáadott értéke”, hogy a kapott információt el is tudja adni. Ezt a tudást inkább elsajátítani kellene – még a könyvtárosnak is, semmint a brókert kárhoztatni.

A gyűjteménnyel kapcsolatos fejezet előszavában – ha már felmerül – kívánatos lett volna helyretenni a bróker szerepét. Ha mégsem sikerült, a következő kötetek valamelyikében még sor kerülhet rá.

Mikulás Gábor

A szerkesztő merengései

A 3K idei első, januári számában terjedelmes cikk jelent meg a *Könyvtárosok kézikönyve* – alias Horváth–Papp – első, november végén megjelent kötetéről. E cikkben nemcsak a mű gazdagon informáló, hosszú bevezetője volt teljes terjedelmében olvasható, nemcsak annak analitikus tartalomjegyzéke közöltetett ugyancsak teljes terjedelmében, de némi kísérszöveg is adatott ezekhez az informatív-tájékoztató anyagokhoz. Ebből a szövegből idéznék: „Ajánlani, a kötet beszerzésére buzdítani feleslegesnek tűnik. A kézikönyv természetesen mindannyiunk számára „kötelező olvasmány”. Azt azonban elkerülhetetlennek véljük, hogy a mű olvasói maguk formálják ki, persze intenzív gondolati munkával, *saját* [az eredetiben is kurziválva] véleményüket a munkáról. Ebben fogja őket – reményeink szerint – segíteni, ehhez ad(hat) nekik szempontokat és ötleteket, megfontolásokat és érvkészetet a 3K következő számában egymás után sorjázó sarkos állásfoglalások sorozata”. Nos, reményeink megcsaltak minket. Voltak, akik – élőszóban – sokkalták a „felhajtást”. Minek ennyi hűhó a Kézikönyv körül, egyetlen reci is megtette volna. Nos, ezeket az érveket még visszaverni véltük tudni. Egyrészt arra hivatkozva, hogy mi körül érdemes hűhót csapni, ha nem a szakma rég várt kézikönyve körül, másrészt tekintélyi érvekkel: nagy művek, jelentős alkotások, kivált vitatható, sokféleképp tekinthető-értékelhető alkotások esetében nemcsak a külföldi nagy lapok szoktak – egymástól persze eltérő értékelésű – bírálatokat hozni (mondjuk, csak a legnagyobb jelentőségű, legnagyobb múltú lapokra hivatkozva, a *Historische Zeitschrift*, a francia *Annales*, a *Neue Rundschau* stb.) – valóságos recenzióesőt zúdítani olvasóikra (vagy elé), de szokásos ez hazánkban is (ld. a *Kritika*, a *BUKSZ*, vagy akár a *Tiszatáj* nem egy számát). A filozofikusabb ér-

vektől ezúttal eltekintünk, hisz merengésünk igazi témája ezúttal egy, a KATALIST-on érkezett levélke. Ha nem *Pintér László* vetítette volna a virtuális űrbe, akit régóta ismerünk, akinek nemcsak szakmai tudását bámuljuk szinte unos-untalan, de aki szellemességéről is hírhedt kollégánk (természetesen a pécsi *Pintér Lászlóról* van szó), a KATALIST-levélkére csak annyit mondanánk, amennyit Rónay György pazarolt annak idején egy írotársára, aki megkérdezte az Írószövetség nagygyűlésén, szabad-e, kell-e *Lukács Györgyre* hivatkozni. Rónay ugyanis azt mondta: nagyon érdekes, ha valaki megkérdezi, mi legyen a véleménye. Am ezúttal nem erről van szó. Maga a levél így hangzik:

„Örömmel olvastunk több helyen a Könyvtárosok kézikönyve új kiadásáról, a Sallai–Sebestyén után már csak *Horváth–Pappként* emlegetett kötetről. Aztán kisé elbizonytalanodtunk, amikor a 3K legújabb számát is olvastuk, különösen *Monok* és *Sonnevend* urak írása nyomán. Kézikönyv-e ez a könyv és a könyvtárosoknak készült-e? (Legalábbis a görcső alá vett első rész.)

Az a kérdésem: olvasták-e a cikkeket, kedves kollégák, s volt-e már kezükben a könyv? Mi a véleményük róla, mennyire használhatja azt egy gyakorló könyvtáros vagy egy könyvtári ismereteket tanuló ember? Nekem még nem volt szerencsém a könyvhöz, pár napja rendeltük meg, de most már félek, talán nem kellett volna két példány belőle???”

Én azt hiszem, ez vicc. Méghozzá többfelé vágó. A szerző viccel azzal, hogy több recenzió kevesebb mint egy, és mindjárt rá is tesz egy lapáttal: vajon ha sok kolléga még több véleményét megismeri, még kevesebbet fog tudni? Ha már két-három vélemény is elbizonytalanította, mi lesz, ha harmincat-negyvenet (százat-kétszázat) hall, lát, olvas? De vág a vicc másfelé is: azt kérdezi ugyanis, ha már megrendelte (két példányban) a művet, mit tegyen, ha az méltatlannak bizonyul a megelőlegezett bizalomra? Bánkódjon? Fejét a falba verje? Mondja le a megrendelést? (Lehet azt tenni?) stb. Én végül is érteni vélem *Pintér László* humorát. Vagy rosszul értem? Talán meg kellene kérdeznem a kollégákat a KATALIST-en. Tegyen ezt? Ezt kitől kérdezzem meg? (VK)